

Emberáldozat a civilizáció oltárán

A költők életé-ben (Európa Könyvkiadó, 1989) Zachár Zsófia fordításában néhány évvel ezelőtt olvashattuk E. L. Doctorow A vízmű című elbeszélését, amelyben az amerikai író hőse azt idézi fel alig négy oldalon, hogyan lett szemtanúja egy délceg játékvitorlás alámerülésének, majd tulajdonosa, egy hat év körüli kisfiú vízbefulladásának. Mindez New Yorkban történt, a víztárolónál.

Ez a szívszorító történet az évek során nem hagyta nyugodni Doctorowot. Olyannyira nem, hogy legújabb – az elbeszéléssel azonos című – regénye cselekményét ezen tragikus epizód köré építi fel. A színhely tehát New York, hiszen a 42. utcában, a mai közkönyvtár helyén itt pöffszkedett a múlt század második felében a Croton-víztároló, a féktelenül iparosodó, akkoriban már egymilliós nagyváros nélkülözhetetlen ékeként. A Doctorow által választott kor pedig a polgárháború gyümölcseit habzsoló, annak jövedelmeiből megtollasodott, önelégült évtized, amelyet *Mark Twain* annak idején „aranykorként” örökített meg. (Doctorow egyébként első kötete, a *Welcome to Hard Times* kivételével, *A vízmű* előtti valamennyi regénye cselekményét a 20. században helyezi el.)

Valamikor az 1880-as évtized végén, vagy talán még később, a már hetven fölött járó újságszerkesztő, *McIlvaine*, miután az idő megszelídítette a múlt emlékeit, nekilát a még 1871 áprilisa és decembere között megesett hihetetlen história papírra vetésének. A szerkesztő egyik szabadúszó riportere, *Martin Pemberton*, egy verőfényes áprilisi napon váratlanul élve látja két évvel korábban eltemetett apját. A fiatal ember ezután rejtélyes módon eltűnik *Mc Ilvaine* szeme elől, aki viszont akaratlanul is belesodródik az eseményekbe. Mivel egyedül nem birkózna meg a nyomozással, bevonja a zseniális kopót, *Donne kapitányt*, akivel *Watson* és *Sherlock Holmes* módjára együtt keresik a rejtély nyitját. Fokozatosan jutnak *Sartorius* doktor, a kor orvossenije, a polgárháború hőse, nyomára. *Sartorius* gyermekekből nyert

csontvelővel juttat tehetős öregurakat, köztük *Martin* édesapját is, meghosszabbított, bár csak vegetáláshoz hasonlítható, bábszerű élethez. Lelepleződéjük után *Sartorius* és bűntársai valamennyien halállal bűnhődnek, míg *Shakespeare-i* vígjátéki fordulattal a „jók” egytől egyig életben maradnak és – miután vagyoniuk is megkeverül – boldog frigyre lépnek egymással.

New York már a polgárháború utáni években is a kiáltó ellentétek városa, ahol sokak nyomorúsága feszül kevesek hivalkodó gazdagságának. Kóbor gyerekek, guberálók, a polgárháborúban megrokkantak hada lepi el az utcákat, miközben az ugyanezen háború által gazdaggá tett városban csakúgy tobzódnak a fölös energiák. A *Broadwayen* kaotikus állapotok uralkodnak, a macskaköveken egymást érik a lófogatok. A kor divatja a frenológia, az az áltudomány, amely nem sokkal költői indulása előtt a kor ünnevelt dalnokát, *Walt Whitmant* is megfertőzte. Zajos nyomdagépek százai ontják a reggeli és délutáni lapokat, az utcákon esténként már gázvilágítás pislákol. A város mohón terjeszkedik, hamarosan elkészül a *Brooklyn Bridge*, miközben a kontinens nyugati partja 1869 óta már vasútvonalon is elérhető, sőt az óceán alatt lefektetett kábelén akár *Európába* is lehet sürgönyözni. Minden nap, minden perc a modern ipari civilizáció önelégült diadalát zengi. (A város összes hivatala egyébként a korrupt közhivatalnok, *William Marcy Tweed* markában van, akinek mindenre kiterjedő hatalma éppen a Doctorow által a cselekmény idejéül választott 1871-es évben inog meg végzetesen.) Ám, ahogy azt az író már a címadó elbeszélésben is jelezte, az infernális vá-

rosban a halál jelenléte is jól kitapintható. És pontosan az elmúlás az, amely alól a vén pénzeszsákok, vaskos bukszajukért cserébe, feloldozást remélnek a természet rendjével manipuláló Sartoriustól.

A kísérteties história, a nagyváros és a víztároló, a modern ipari civilizáció minden nyúge és dicsősége a regény narrátora, McIlvaine személyiségén és tollán keresztül jut el az olvasóhoz. A skót-ír származású agglégény Doctorow számtalan hiteles regényalakja közül talán a legsikeresebben megrajzolt figura. McIlvaine testestül-lelkestül New York polgára. Nem kötik

gúzsba családi kötelezettségek vagy kicsinyes anyagi gondok. Még abban is hasonlít Melville *Bartleby*-jének névtelen narrátorához, hogy egész életében elmennek mellette a tartós emberi kapcsolatok. McIlvaine világa a hírek világa. Ő az, aki a világ értelmetlen káoszát nyomtatott sorok katonás rendjévé változtatva nap mint nap elmondja az újságolvasóknak, hogy mi is történik velük valójában. Felfogása szerint a riportert olyan ragadozó, akit nem vagyon, szere-

lem vagy egyéb földi hívság, hanem csak is a bizonyíték, a dokumentum megkaparintása vezérel. Noha pontosan érzékeli a nagyváros gáztetteit és korrupsztátát, mégsem tudna a metropolisz lüktetése nélkül létezni. Jól bevált távolságtartó hitvallása ellenére mégis belekeveredik kedvenc szabadúszó riportere háborzongató históriájába, bár Donne-nal ellentétben inkább szemlélődik, semmint cselekszik. Botladozó, botorkáló előadásmódja azonban elárulja, hogy McIlvaine alapvetően érzékeny alkat, amit persze az újságok világá-

ban nap mint nap palástolni kényszerül. Tudatában van az ipari civilizáció gyilkos jellegének, pusztító falánkságának, a rohamléptű fejlődés okozta pótolhatatlan veszteségeknek. Egyik látomásában Manhattan mint az ipari civilizáció fellegvára egyszer csak felemelkedik a föld felszínéről. A helyén egy idő múltán kisarjad a természet, sőt még az erőforrásokkal bölcsen sáfárkodó, példásan természetbarát indiánok is előmerészkednek.

McIlvaine nem rest feltárni a két Pemberton, apa és fia között húzódó nemzedéki ellentétet is. Hadiszállítóként Augustus

Pemberton vagyonoikat keresett azzal, hogy selejtes áruval látta el az északiak hadseregét. Még ennél is busásabb hasznot hozott számára az illegális rab-szolgakereskedelem. Martin Pemberton apja mégis nagybecsült, istenfélő polgárként kapja meg a végtisztességet. A New Yorkban idegenül mozgó fia már nem a szerzés iskoláját járja ki. Nem tud azonosulni a város kegyetlenségével, a törtéttel, a vagyon kultuszával, ezért szakít az apjával. Augustus Pember-

tonhoz hasonlóan Sartorius is a kártékony ipari civilizáció szakértelője. Az önmagának isteni előjogokat tulajdonító tudós elmélete szerint mindnyájan csupán biológiai anyagból gyúrt lények vagyunk, akiknek szervei és testrészei szabadon cserélgethetők. Amikor alapelve szerint az emberi élet erkölcsstelen energiáihoz kapcsolja magát, amikor örült kísérletei során kisgyermekeket használ fel donorként, amikor a halállal mint mindennapos eszközzel dolgozik, pontosan azt műveli a vízmű belsejében elrejtett laboratóriumában, amit

*New York létének velejét
a Doctorow által kultikus
áldozati helyként bemutatott
42. utcabeli víztároló tükrözi
a legjobban. A hallgatag és
komor építmény képes arra,
hogy az egyik pillanatban vidám
arcát mutassa, majd soha nem
lankadó pókként lesse,
lassanként odavonzza, végül
pedig kíméletlenül elpusztítsa
áldozatát. Felavatásának évében,
vagyis 1842-ben, a vízmű
valóságos építészeti csoda volt,
egyben nélkülözhetetlen forrása
az akkor még Manhattant
jelentő New Yorkban a gyakori
tüzek oltásához szükséges
irdatlan vízmennyiségnek.*

a regény tényleges főszereplője, a nagyváros nyíltan tesz lakóival. Nem csoda, hogy New York igazságszolgáltatása nem is mer ítéletet mondani fölötte, inkább elme-gyógyintézetbe zárják, ahol egyik elborult agyú társa később végez vele.

Doctorow ismét gondolatokban rendkívül gazdag művel, páratlan mítoszteremtő képessége újabb bizonyítékával, amo-

lyan igazi csemegével örvendeztette meg olvasóit.

E. L. Doctorow: The Waterworks (A vízmű). Random House, New York, 1994

Deák András Miklós

Civilizált vallás és pusztai hit

Martin Buber: A próféták hite

A könyv az Előszó tanúsága szerint a neves holland vallásfenomenológus, Gerardus van der Leeuw kérésére egy, a világ vallásait bemutató sorozat számára készült a második világháború éveiben. A felkérés vallástörténeti munkára szólt, Buber azonban – saját szavai szerint – „hittörténeti feldolgozást” nyújt. Ennél a pontnál máris megállhatunk, sőt az alábbi „recenzió” teljes egészében e problematika felvázolására szorítkozik.

Vajon mi rejlik a vallástörténet és a hittörténet megkülönböztetése mögött? Elsőre úgy vélnénk, vallás és hit, ha nem is azonos egymással, de rendkívül szoros a kapcsolatuk, úgyhogy az egyik kifejezést hallva rögvést a másikra gondolunk: a vallásos ember hívő, és aki hívő, az vallásos, végtére is a vallás *hitvallást* jelent. Ez a köznapi szóhasználat nem véletlen, és mint opció, elvárás – legalább is abban az értelemben, hogy aki vallásosnak mondja magát, legyen egyszersmind valódi hívő, azaz legyen hite, melyet megvall – kétségkívül helyes. Buber megkülönböztetése mégis indokolt és lényegbevágó. Véleményét – könyve alapján – a következőképpen rekonstruálhatjuk (a recenzió egyetértő, olykor radikalizáló véleményével fűszerezve):

1. A vallás a „szent” és a „profán” rituális elkülönítése. Ezzel szemben a hit állandó készenlét, mely a „szent” öntörvényű megjelenésére – „szavának, igéjének” meghallására – irányul. „Isten és az emberiség között a kapcsolattartás eszköze [a próféta] számára nem a rítus [értsd: „vallás”, „kultusz”], hanem a szó. A rítus em-

beri cselekvés... De Isten szava, mely hirtelen, az ember számára váratlanul és akaratától függetlenül szól bele az emberi helyzetbe, szabad és új, mint a villám. ... Nem annak a szokásos Istennek a megnyilvánulása ez, akivel előre meghatározott helyen és előre meghatározott időben rendszeres kapcsolatot tartanak. Fölfoghatatlan, szabálytalan, meglepő, lehengerlő, öntörvényű... (199–200. o.)

2. A vallás a kultusz keretében rendezett kapcsolatra törekszik Istennel, s ilyenformán az emberi biztonságvágyat szolgálja az abszolút Titokkal szemben. *A vallás realizmusa az ember realitásán nyugszik.* – A hit ellenben vándorlás ismeretlen vidékeken. *A hit realizmusa Isten realitásán nyugszik.* „A ... hit ősellensége a hamis biztonság: hamis biztonság, mert templomuk megvan, de hamis biztonság azért is, mert van könyvük. ... Náluk van a könyv, de JHWH igéjét, az eleven, örökké új, váratlan, előre nem látható, profetikus igét lenézik, pedig az ige fölkavaró élete nélkül a könyv sem él... A könyv tartalmának örökre érvényesnek kell lennie... Örök időkre le van fektetve benne a kinyilatkoz-